

ΑΡΧΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΠΛΗΒΕΙΟΙ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

Εκφώνηση εργασίας:

Αναλύστε την κοινωνική διαστρωμάτωση στη Δυτική Μεσαιωνική Ευρώπη. Ποιοι παράγοντες συνέβαλαν στη διαμόρφωσή της; Εστιάστε στον αγροτικό χώρο.

Περιεχόμενα

1. Οι δύο αριστοκρατίες.....	4
2. Η σημασία της γης και η αλυσίδα των όρκων.	5
3. Η νέα αριστοκρατία των όπλων.....	6
4. Μια συμβασιακή σχέση.....	7
5. Επίλογος.....	9
Βιβλιογραφία.....	11

1. Οι δύο αριστοκρατίες

Η δυτική μεσαιωνική Ευρώπη είναι αποτέλεσμα της συνάντησης και συγχώνευσης δύο διαφορετικών πολιτισμών. Ο ρωμαϊκός κόσμος παρουσίαζε σημάδια συρρίκνωσης ήδη από τον 2^ο αιώνα¹. Ο 5^{ος} αιώνας σηματοδοτείται από τον χαμό των τελευταίων μεγάλων προσωπικοτήτων της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας². Στα χρόνια που ακολούθησαν μέχρι την στέψη του Καρλομάγνου το έτος 800, ρωμαϊκές και βαρβαρικές δομές θα συγκλίνουν μέσα από μια διαδικασία όσμωσης η οποία ενισχύθηκε από την παράδοση μιας συνύπαρξης που σε κάποιες περιοχές έφτανε μέχρι τον 3^ο αιώνα³. Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά αυτής της διαδικασίας ήταν η (μεγαλύτερη ή μικρότερη, ανάλογα την περιοχή) παρακμή των πόλεων⁴ και ο μαζικός εξαγροτισμός της κοινωνίας⁵. Οι πόλεις λόγω του πλούτου τους δέχτηκαν το βαρύτερο πλήγμα των εισβολών και καθώς η αγοραστική δύναμη μειώνεται και το εμπόριο παύει να τροφοδοτεί τις πόλεις με τα απαραίτητα αγαθά, αρχίζει η έξοδος των πολιτών προς την ύπαιθρο. Οι πλούσιοι φεύγουν προς τη γη τους και οι φτωχοί τους ακολουθούν. Οι βαρβαρικές εισβολές επισπεύδουν (αλλά δεν δημιουργούν, σύμφωνα με τον Le Goff) τον εξαγροτισμό των πληθυσμών⁶. Όσο για τη νέα τάξη των βαρβάρων ηγεμόνων, λόγοι προκατάληψης τους αποτρέπουν από την εγκατάσταση στις πόλεις. Εγκαθίστανται έτσι στις αγροτικές τους επαύλεις, λειτουργώντας ως μεγάλοι γαιοκτήμονες⁷.

Καθώς η ρωμαϊκή και οι βαρβαρικές κοινωνίες ενσωματώνονται η μία στην άλλη το ίδιο συμβαίνει και με τις αριστοκρατίες που βρίσκονται επικεφαλής των δύο κοινωνιών. Η παλιά αριστοκρατία των Ρωμαίων συγκλητικών και πατρικίων ενσωματώνεται στους κόλπους της νέας αριστοκρατίας του ξίφους. Οι δύο αριστοκρατίες βασιζόνταν στη δουλεία, η οποία διατηρήθηκε και στη νέα κατάσταση. Η κοινωνία στην αγροτική ύπαιθρο βασιζόταν στον τριμερή διαχωρισμό σε σκλάβους, ελεύθερους χωρικούς και αυ-

1 Γαγανάκης Κ.: *Κοινωνική και Οικονομική Ιστορία της Ευρώπης*, ΕΑΠ, Πάτρα 1999, σ. 22

2 Le Goff, Jacques: *Ο Πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης*, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 39

3 Le Goff, σ. 49

4 Bernstein Serge, Milza Pierre: *Ιστορία της Ευρώπης - Από την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα Ευρωπαϊκά Κράτη*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σ. 46

5 Γαγανάκης, σ. 23

6 Le Goff, σ. 44

7 Γαγανάκης, σ. 23 - Le Goff, σ. 51

θέντες που καρπώνονται το προϊόν της εργασίας των υποτελών τους. Ένας διαχωρισμός που δεν ήταν απόλυτος, καθώς υπό την πίεση της κοινωνικής πραγματικότητας εκφράστηκε σταδιακά και μια ανοχή στο θέμα των μικτών γάμων δούλων και ελεύθερων που οδήγησε στη δημιουργία ενδιάμεσων κατηγοριών, όπως για παράδειγμα οι απελεύθεροι⁸.

2. Η σημασία της γης και η αλυσίδα των όρκων.

Ο North θεωρεί ως βασικούς παράγοντες στην ερμηνεία των συνδεόμενων με τη φεουδαρχία δομικών μετασχηματισμών τις πληθυσμιακές μεταβολές και τους πολέμους⁹. Εστιάζει στην ανάδυση της φεουδαρχίας, αλλά η επίδραση αυτών των παραγόντων είχε ήδη αρχίσει από την μεροβίγγεια εποχή. Η εξασθένηση της κρατικής εξουσίας είχε οδηγήσει ελεύθερους ανθρώπους να τεθούν υπό την προστασία ενός ισχυρότερου προκειμένου να αντιμετωπίσουν την ανασφάλεια της εποχής¹⁰. Παράλληλα, η αριστοκρατία κατείχε κεντρική θέση στην οικονομική οργάνωση της εποχής, η οποία βασιζόταν στην κατοχή γης και στην εξουσία που ασκούσε επί των ανθρώπων της υπαίθρου. Έτσι η χωροδεσποτεία ως κεντρική οικονομική μονάδα και η ισχύς της γαιοκτηματικής εξουσίας είχαν ήδη αρχίσει να παγιώνονται από τα πρώτα μεσαιωνικά χρόνια¹¹. Σε μια εξαγροτισμένη κοινωνία, η ισχύς του ηγεμόνα ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την έκταση των ιδιοκτητων βασιλικών γαιών, περιουσία ατομική που ταυτιζόταν με την περιουσία του στέμματος. Η ανάρρηση των Καρολίγγειων στην εξουσία ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την μεγάλη προσωπική περιουσία τους, την οποία χρησιμοποιούσαν για να αποκτήσουν «πελατεία», όπως αναφέρει ο Nicholas¹².

Αλλά ο Καρλομάγνος και οι διάδοχοί του, προσπαθώντας να θεμελιώσουν το φραγκικό κράτος και να δημιουργήσουν μια αυτοκρατορία της Δύσης, θέτουν σε κίνηση μια διαδικασία που θα οδηγήσει σε αντίθετα από τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα¹³. Προσπαθώντας να θεμελιώσει τη σταθερότητα του κράτους, ο Καρλομάγνος πολλαπλασίασε τις δωρεές γης σε πρόσωπα τα οποία ήθελε να τα αναγκάσει να δώσουν όρκο και να γίνουν

8 Γαγανάκης, σ. 24-25

9 North, Douglass: *Δομή και μεταβολές στην οικονομική ιστορία*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2000, σ. 203

10 Bernstein-Milza, σ. 103

11 Γαγανάκης, σ. 26-27

12 Nicholas, David: *Η Εξέλιξη του Μεσαιωνικού Κόσμου*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2000, σ. 197

13 Le Goff, σ. 76

υποτελείς του. Οι βασιλικοί υποτελείς με τη σειρά τους ενθαρρύνονταν να δεχτούν ως υποτελείς τους υπηκόους τους. Καθώς ο υποτελής οφείλει στρατιωτική βοήθεια στον άρχοντά του, οι εισβολείς του 9^{ου} αιώνα ενισχύουν αυτές τις εξελίξεις¹⁴. Ο Καρλομάγνος συμβάλλει έτσι στη γενίκευση του όρκου πίστης, συνδέοντας όλους τους ελεύθερους ανθρώπους, από τους βασιλικούς υποτελείς μέχρι τον πιο ταπεινό κοινό υποτελή με μια αλυσίδα όρκων¹⁵. Από εδώ και πέρα η εξάρτηση του κάθε ανθρώπου από τον άρχοντά του θα μεγαλώνει και καθώς η βάση της εξουσίας θα είναι όλο και περισσότερο η κατοχή γης, η πίστη θα γίνει το θεμέλιο της ηθικής¹⁶.

3. Η νέα αριστοκρατία των όπλων.

Ο Le Goff αναφέρει πως οι Φράγκοι βασιλείς δεν απέκτησαν την αίσθηση του κράτους¹⁷. Έτσι, παρ' όλες τις προσπάθειες του Καρλομάγνου δεν αναδύθηκε κάποια κεντρική διοίκηση και δημοσιονομική δομή που θα μπορούσε να διατηρήσει την αυτοκρατορία και μετά τον θάνατό του. Η κατάρρευση και ο διαμελισμός της αυτοκρατορίας αποτελεί κατά τον North απόδειξη ότι *το βιώσιμο μέγεθος της πολιτικο-οικονομικής μονάδας ήταν μικρό*¹⁸. Οι πολιτικές κρίσεις που ακολούθησαν τη διαίρεση της αυτοκρατορίας και οι εισβολές ευνόησαν τον κατακερματισμό της εξουσίας, καθώς οι ισχυροί σφετεριζόνταν μέσω της γης την οικονομική εξουσία και με βάση αυτήν και τη δημόσια αρχή¹⁹. Παράλληλα, η κληροδοσία των ευεργετημάτων που υιοθετείται από τον 9^ο αιώνα βοηθάει στη συγκρότηση των υποτελών σε στέρεα κοινωνική τάξη²⁰.

Αυτή η τάξη εξελίσσεται σε μια νέα αριστοκρατία των όπλων η οποία τείνει να αντικαταστήσει την παλιά καρολίγγεια αριστοκρατία. Η υποχρέωση στρατιωτικής συνδρομής προς τον άρχοντα καθώς και η εξέλιξη της πολεμικής τεχνολογίας (όπως η εισαγωγή του αναβολέα) δημιουργεί τους επαγγελματίες πολεμιστές (milites). Η ανάγκη για ακριβό εξοπλισμό, σωματικές ικανότητες και εκπαίδευση που ξεκινάει από πολύ νωρίς, μετατρέπει

14 ο.π., σ. 78-79

15 Bernstein-Milza, σ. 103

16 Le Goff, σ. 79

17 ο.π., σ. 73

18 North, 218

19 Le Goff, σ. 76

20 ο.π., σ. 78

αυτήν την αριστοκρατία των όπλων σε μια κλειστή κάστα με κληρονομικώς μεταβιβαζόμενα δικαιώματα που απολαμβάνει την προστασία ειδικού νομικού καθεστώτος²¹.

4. Μια συμβασιακή σχέση.

Στις αρχές του 11^{ου} αιώνα²², κληρικοί και εκπρόσωποι της αριστοκρατίας διατυπώνουν και διαμορφώνουν τη μεσαιωνική αντίληψη της κοινωνικής ιεραρχίας κατ' εικόνα του παραδείσου: εκείνοι που προσεύχονταν για τη σωτηρία όλων (oratores), οι πολεμιστές (milites ή bellatores) και τέλος οι εργαζόμενοι²³ (laboratores). Αυτός ο καταστατικός διαχωρισμός της κοινωνίας όμως στην πράξη εξελίχθηκε σε μια πολιτικο-κοινωνική και οικονομική πόλωση ανάμεσα στην αριστοκρατία και τους πληβείους²⁴. Ο Le Goff ορίζει την φεουδαρχία ως *το σύνολο των προσωπικών σχέσεων που συνδέουν μεταξύ τους, ιεραρχικά, τα μέλη των κυρίαρχων στρωμάτων της κοινωνίας*. Η φεουδαρχία είναι λοιπόν η προσκύνηση και το φέουδο²⁵. Το γεγονός ότι το φέουδο είναι συνήθως γη²⁶, παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση μιας κατά βάση αγροτικής κοινωνίας όπως η μεσαιωνική.

Ήδη από την μεροβίγγεια και την καρολίγγεια περίοδο, η Εκκλησία συσσωρεύει τεράστιο πλούτο με τη μορφή γης που της δώριζαν κοσμικοί άρχοντες με την ελπίδα της άφεσης αμαρτιών και της ευτυχισμένης μετά θάνατον ζωής²⁷ - μια τάση που κορυφώθηκε στις αρχές του 11^{ου} αιώνα²⁸. Αναγκαία για τη συντήρηση του κλήρου και των κτισμάτων της Εκκλησίας η γαιοκτησία δεν μπορεί να παραβλεφθεί ως κύρια πηγή εισοδήματος σε μια αγροτική κοινωνία. Ο μοναδικός τρόπος για να προστατευθεί αυτή η περιουσία από τις καταπατήσεις και τους σφετερισμούς των κοσμικών ήταν η ένταξη του κλήρου στο σύστημα των όρκων πίστης και υποτέλειας²⁹. Ο καταστατικός διαχωρισμός της κοινωνίας υπαγόρευε την πλήρη απαλλαγή του κλήρου από την φορολογία και την υποταγή στην κοσμική εξουσία.

21 Bernstein-Milza, σ. 112

22 Γαγανάκης, σ. 42

23 Bernstein-Milza, σ. 119

24 Γαγανάκης, σ. 45

25 Le Goff, σ. 132

26 ο.π., σ. 133

27 Bernstein-Milza, σ. 119

28 Γαγανάκης, σ. 42

29 Bernstein-Milza, σ. 119

Έτσι, η επακόλουθη συσσώρευση πλούτου κατέστησε την Εκκλησία ηγεμονεύουσα κοσμική δύναμη. Όμως ο υπέρμετρος πλούτος και η χλιδή άρχισαν να χαρακτηρίζουν τη ζωή των υψηλόβαθμων κληρικών.

Η δεύτερη στην ιεραρχία, αλλά ουσιαστικά κυρίαρχη τάξη, ακολούθησε έναν παρόμοια πομπώδη και καταναλωτικό τρόπο ζωής. Η πολεμική αριστοκρατία, κατεξοχήν παρασιτική τάξη, είχε ως κύρια πηγή πλουτισμού τον πόλεμο. Ο πόλεμος όμως απαιτούσε όλο και μεγαλύτερες δαπάνες για οπλισμό, εξάρτυση ιππέων και εκτροφή πολεμικών αλόγων³⁰. Παρ' όλες τις διαφορές της κοινωνικής τάξης των αρχόντων από τόπο σε τόπο, οι ευγενείς και οι ιππότες έχουν κοινό τρόπο ζωής, νοοτροπία και κοινωνική λειτουργία. Η ταξική κουλτούρα του ιπποτικού ιδεώδους χαρακτηρίζει μια τάξη επαγγελματιών πολεμιστών που συντηρούνται από τους χωρικούς τους³¹.

Η τρίτη τάξη ήταν εκείνη που συντηρούσε τις άλλες δύο. Οι αυξανόμενες ανάγκες της αριστοκρατίας οδηγούν σε μια κοινωνικο-οικονομική ομογενοποίηση αυτής της κοινωνικής τάξης, καθώς οι διαφορές μεταξύ των ελεύθερων χωρικών και των δούλων γίνονταν βαθμιαία όλο και πιο μικρές³². Ο δουλοπάροικος του Μεσαίωνα δεν ήταν δούλος, δεν ήταν όμως και ελεύθερος άνθρωπος. Παράλληλα υπήρξαν πολλές χρονικές και γεωγραφικές διαφοροποιήσεις στην κατάσταση των αγροτών καθώς και ένα ολόκληρο φάσμα ενδιάμεσων καθεστώτων ανάμεσα στην κατάσταση του δουλοπάροικου και του ελεύθερου. Το μόνο σίγουρο είναι ότι οι αγρότες του Μεσαίωνα ζούσαν μια σκληρή και δύσκολη ζωή, σε μεγάλη ανέχεια και ευάλωτοι σε απρόβλεπτα συμβάντα (όπως καταστροφή της παραγωγής λόγω καιρικών φαινομένων) που μπορούσαν να τους εξαθλιώσουν³³.

Μοναδικός περιορισμός της εκμετάλλευσης των χωρικών από τον άρχοντα ήταν η λειτουργία των τοπικών άγραφων εθιμικών νόμων, καθώς και το ενδεχόμενο εξάντλησης των χωρικών³⁴. Ο North χαρακτηρίζει τη σχέση δουλοπάροικου - άρχοντα «συμβασιακή». Μια σύμβαση όμως ακούσια, που επιβάλλεται μονομερώς από τον άρχοντα, με τρόπο παρόμοιο με τη λειτουργία της Μαφίας³⁵. Η ισχυρή πλευρά έχει απλώς κίνητρα να μην ξεφύγει από κάποια όρια: μια υπέρβαση των ορίων θα μπορούσε να οδηγήσει τους χωρι-

30 Γαγανάκης, σ. 42-43

31 Bernstein-Milza, σ. 113-115

32 Γαγανάκης, σ. 45

33 Bernstein-Milza, σ. 117-118

34 Γαγανάκης, σ. 47

35 North, 211

κούς σε εξέγερση ή φυγή, κάτι που θα κόστιζε περισσότερο στον άρχοντα. Έτσι, βαθμιαία οι αριστοκράτες συνειδητοποιούν ότι βελτιώνοντας τις συνθήκες διαβίωσης των υποτελών τους και επιτρέποντάς τους να αναπτύξουν τις παραγωγικές τους ικανότητες ενισχύουν τα έσοδά τους. Μια πρακτική που οδήγησε τελικά στην οικονομική ανάπτυξη³⁶. Ο North, αναλύοντας αυτήν την διαδικασία με οικονομικούς όρους γράφει πως *το μεταβαλλόμενο οριακό κόστος ευκαιρίας των αρχόντων και των δουλοπάροικων ήταν εκείνο που άλλαξε τον θεσμό της φεουδαρχίας και οδήγησε τελικά στην κατάρρευσή του*³⁷.

5. Επίλογος

Η διαστρωμάτωση της μεσαιωνικής κοινωνίας στη δύση χαρακτηριζόταν από την πόλωση μεταξύ αριστοκρατίας και πληβείων. Οι πολεμικές επιχειρήσεις δημιουργούσαν ανασφάλεια που σε συνδυασμό με τον εξαγροτισμό της κοινωνίας οδήγησε στην ανάδυση της φεουδαρχίας. Η τάξη των πολεμιστών κυριάρχησε για μια σχεδόν χιλιετία³⁸. Η κατοχή γης οδήγησε και στη δημιουργία μιας αριστοκρατίας του κλήρου, που μαζί με την τάξη των πολεμιστών ασκούσαν εξουσία και ζούσαν σε βάρος μιας τρίτης τάξης, η οποία ήταν αποτέλεσμα της ομογενοποίησης δούλων και ελεύθερων αγροτών.

Η εμφάνιση του συστήματος υποτέλειας που ξεκίνησε από τον Καρλομάγνο, ήταν ένας ακόμα σημαντικός παράγοντας που οδήγησε στην φεουδαρχία, καθώς η κεντρική εξουσία διασπάστηκε και μοιράστηκε σε μικρότερες μονάδες. Η αύξηση του πληθυσμού λόγω της σχετικής ασφάλειας και τάξης που πρόσφερε η φεουδαρχία οδήγησε στη μείωση της αξίας της εργασίας και στην αύξηση της αξίας της γης, ισχυροποιώντας αυτό το γαιοκτητικό σύστημα³⁹.

Ο πόλεμος και οι πληθυσμιακές μεταβολές οδήγησαν όμως και στην βαθμιαία παρακμή της φεουδαρχίας: η ανάπτυξη της πολεμικής τεχνολογίας συνεπαγόταν την αναθέμανση της οικονομικής δραστηριότητας η οποία

³⁶ Γαγανάκης, σ. 47

³⁷ North, 210-211

³⁸ ο.π., σ. 217

³⁹ ο.π., σ. 213

βαθμιαία υπέσκαψε το γαιοκτητικό σύστημα⁴⁰. Η συνεχής αύξηση του πληθυσμού ανακόπηκε καθώς η αγροτική παραγωγή δεν επαρκούσε για να συντηρήσει τον πληθυσμό, οδηγώντας σε μια μαλθουσιανή κρίση. Η επιδημία πανώλης τον 14^ο αιώνα συνέβαλλε στη μείωση του πληθυσμού. Η αξία της γης άρχισε να μειώνεται και η αξία της εργασίας να αυξάνεται, καθώς οι χωρικοί είχαν πλέον και την εναλλακτική λύση της φυγής προς τις αναπτυσσόμενες (λόγω της άνθησης του εμπορίου) πόλεις⁴¹. Η βαθμιαία αντικατάσταση της φεουδαλικής εξουσίας από αστικές ηγετικές ομάδες καθώς οι πόλεις με την ανάπτυξη του εμπορίου εξελίσσονται στο νέο κέντρο της χρηματικής οικονομίας, διαταράσσει τις ισορροπίες του φεουδαλισμού και σηματοδοτεί την αρχή των εξελίξεων που θα οδηγήσουν σε μια νέα μορφή κοινωνίας⁴².

Συμπερασματικά, η κοινωνική διαστρωμάτωση στη μεσαιωνική δύση διαμορφώθηκε από τον εξαγροτισμό που προκάλεσε η φυγή από τις πόλεις λόγω των εισβολών, σε συνδυασμό με τον περιορισμό στο μέγεθος της οικονομικής μονάδας που επέβαλλαν η ανασφάλεια, η αδυναμία για εμπόριο μεγάλων αποστάσεων και οι μεταβολές του πληθυσμού. Οι πολεμικές δραστηριότητες συνέβαλλαν τόσο ως παράγοντας ανασφάλειας, όσο και ως πηγή οικονομικών αναγκών. Η καθιέρωση του συστήματος υποτέλειας αποτέλεσε τον συνδετικό ιστό της κοινωνίας, λειτουργώντας ως καταλύτης στις παραπάνω συνθήκες. Χωρισμένη ουσιαστικά σε δύο τάξεις, η μεσαιωνική κοινωνία ισορροπούσε για μια περίπου χιλιετία ώσπου η ανάκαμψη των πόλεων και του εμπορίου διατάραξε αυτήν την ισορροπία και οδήγησε στην κρίση της φεουδαρχίας.

40 ο.π., σ. 219

41 ο.π., σ. 215

42 Γαγανάκης, σ. 57-59

Βιβλιογραφία

- Γαγανάκης Κ.: *Κοινωνική και Οικονομική Ιστορία της Ευρώπης*, ΕΑΠ, Πάτρα 1999
- Le Goff, Jacques: *Ο Πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης*, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993
- Bernstein Serge, Milza Pierre: *Ιστορία της Ευρώπης - Από την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα Ευρωπαϊκά Κράτη*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997
- North, Douglass: *Δομή και μεταβολές στην οικονομική ιστορία*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2000
- Nicholas, David: *Η Εξέλιξη του Μεσαιωνικού Κόσμου*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2000



Είναι ελεύθερη:



- **η διανομή:** Η αναπαραγωγή, διανομή, παρουσίαση στο κοινό του Έργου



- **να διασκευάσετε** —να υιοθετήσετε το έργο

Υπό τις ακόλουθες προϋποθέσεις:



- **Αναφορά.** Θα πρέπει να κάνετε την αναφορά στο έργο με τον τρόπο όπως αυτός έχει οριστεί από το δημιουργό ή το χορηγούντα την άδεια (χωρίς όμως να εννοείται με οποιονδήποτε τρόπο ότι εγκρίνουν εσάς ή τη χρήση του έργου από εσάς).



- **Μη Εμπορική Χρήση.** Δε μπορείτε να χρησιμοποιήσετε το έργο αυτό για εμπορικούς σκοπούς.



- **Παρόμοια διανομή.** Εάν αλλοιώσετε, τροποποιήσετε ή δημιουργήσετε περαιτέρω βασισμένοι στο έργο θα μπορείτε να διανεμίτε το έργο που θα προκύψει μόνο με την ίδια ή παρόμοια άδεια.

- Για κάθε επαναχρησιμοποίηση ή διανομή, πρέπει να καταστήσετε σαφείς στους άλλους τους όρους της άδειας αυτού του Έργου. Ο καλύτερος τρόπος για να πράξετε αυτό είναι να δημιουργήσετε ένα σύνδεσμο με το διαδικτυακό τόπο της παρούσας άδειας.
- Κάθε ένας από τους παραπάνω όρους μπορεί να παρακαμφθεί εάν πάρετε άδεια από το δικαιούχο των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας
- Τίποτα στην άδεια αυτή δεν αποδυναμώνει ή περιορίζει το ηθικό δικαίωμα του δημιουργού.

